

ПСИХОЛОГІЧНІ ДЕТЕРМІНАНТИ СУБ'ЄКТИВНОГО БЛАГОПОЛУЧЧЯ ПІЛОТІВ ЦИВІЛЬНОЇ АВІАЦІЇ

Злагодух В.В.

В статье представлен анализ современных научных подходов проблемы субъективного благополучия, вместе с тем обоснована актуальность данного исследования. Представлена схема и результаты эмпирического исследования психологических детерминант субъективного благополучия пилотов гражданской авиации. С помощью психодиагностических методов и процедур определены наиболее важные аспекты эмоционального комфорта и благополучия. Результаты исследования могут быть использованы для практической деятельности психологов в отрасли авиационной психологии.

Ключевые слова: субъективное благополучие, эмоциональный комфорт.

В статті представлений аналіз сучасних підходів проблеми суб'єктивного благополуччя, разом з тим обґрунтована актуальність даного дослідження. Представлена схема та результати емпіричного дослідження психологічних детермінант суб'єктивного благополуччя пілотів цивільної авіації. За допомогою психодіагностичних методів та процедур визначені найбільш важливі аспекти емоційного комфорту та благополуччя. Результати дослідження можуть бути використані для практичної діяльності психологів у галузі авіаційної психології.

Ключові слова: суб'єктивне благополуччя, емоційний комфорт.

This article presents an analysis of modern scientific approaches for the problem of subjective well-being and at the same time the relevance of this study. Here presented scheme and the results of an empirical study of the psychological determinants of subjective well-being of civil aviation pilots. With the help of psycho-diagnostic methods and procedures were identified the most important aspects of emotional comfort and well-being. The results of the study can be used for practice psychology in the field of aviation psychology.

Key words: subjective well-being, emotional comfort

Постановка проблеми. Проблема дослідження суб'єктивного благополуччя є гострою для психологічної науки і практики необхідністю, яка служить підставою для збереження внутрішньої рівноваги особистості в умовах глобалізації,

підвищення інформаційного навантаження й ризиків, пов'язаних з професійною діяльністю пілотів цивільної авіації. Емоційно-оцінні взаємостосунки, які полягають в основі регуляції поведінки, а також засоби знаходження внутрішніх ресурсів для подолання стресових станів, які викликані професійним навантаженням є відображенням актуальності дослідження обраної проблеми.

Поняття „суб'єктивне благополуччя” має глибоке коріння в історії психології в межах окремих шкіл та напрямів, але предметом спеціального дослідження стало лише в останні десятиріччя. Це обумовлюється гострою потребою у визначенні того, що є підґрунтям внутрішньої рівноваги особистості .

Вивчення суб'єктивного благополуччя, на наш погляд, дозволить істотно просунутися у вирішенні проблеми вибору особистістю адекватних копінг-стратегій, які допомагають збереженню фізичного та психічного благополуччя, підвищують якість життя і сприяють більш повній самоактуалізації особистості.

Проблема суб'єктивного благополуччя особистості у професійній сфері пілотів ЦА набуває все більшої гостроти у зв'язку з багатьма причинами, серед яких і об'єктивні обставини реалізації діяльності, результати (ефекти) загальної та професійної соціалізації, а також ті, що не відносяться безпосередньо до неї (сімейне благополуччя), але багато в чому виступають її детермінантами.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідження окремих аспектів суб'єктивного благополуччя висвітлені у працях

М. Аргайла, К. Муздибаєва, Н. Бредберна, Х. Кентріла, В.Н. Мясіщева, А. Г. Асмолова, Н.В. Лазаревої та ін. Переживання суб'єктивного благополуччя є однією з провідних умов повноцінного функціонування особистості в суспільстві, умовою і наслідком як самоактуалізації, так і адаптації до оточуючого середовища. Погляд гуманістичної психології на здорову особистість став позитивним зрушенням не лише у вивченні суб'єктивного благополуччя, а й особистості в цілому. Започаткували вивчення суб'єктивного благополуччя американські дослідники ще в 1960-ті роки.

Серед найперших праць можна виділити такі, як „Структура психологічного благополуччя” Н. Бредберна та „Модель людських тривог” Х. Кентріла, які ґрунтувалися на результатах досліджень Національного центру вивчення громадської думки (NORC).

Огляд літератури засвідчує, що питання суб'єктивного благополуччя досліджувалося переважно зарубіжними вченими. У їх роботах висвітлюються питання структури суб'єктивного благополуччя, впливу життєвих цілей на суб'єктивне благополуччя, гендерних особливостей у переживанні суб'єктивного благополуччя. Для психології особистості і психології в цілому особливо важливо те, що переживання благополуччя є найважливішою складовою частиною домінуючого настрою особистості. Саме через настрої суб'єктивне благополуччя, як інтеграційне, особливо значиме переживання, чинить постійний вплив на різні параметри психічного стану людини і, як наслідок, на

успішність поведінки, продуктивність діяльності, особливо в умовах підвищених ризиків і навантажень. У цьому постійному впливі і полягає регулятивна роль суб'єктивного благополуччя особистості. На переживання благополуччя (або неблагополуччя) впливають різні сторони буття людини, в ньому злиті багато особливостей ставлення людини до себе і навколишнього світу.

Поняття «суб'єктивність» відображає характеристики внутрішнього світу людини; відповідно, коли мова йде про суб'єктивне благополуччя, необхідно особливо звернути увагу на характер встановлення самою людиною (суб'єктом) зв'язків між оцінними характеристиками зовнішніх об'єктів і явищ, включаючи і об'єктивні ефекти власної поведінки (зовнішні інстанції) та характеристиками внутрішнього світу (внутрішні інстанції).

Соціальне благополуччя - це задоволеність особистості своїм соціальним статусом і актуальним станом суспільства. Це також задоволеність міжособистісними зв'язками і статусом у мікросоціальному оточенні, почуття спільності. У ролі ведучих факторів, що складають соціальне благополуччя пілотів цивільної авіації виступають: соціальна залежність, особистісні особливості, прогностичність життя (оптимізму - песимізму), впевненість у житті і емоційний настрій, задоволеність своєю реалізованістю у професійній діяльності, задоволеність державою, соціальна комфортність, громадянство, ціннісне ставлення до майбутнього. Соціальне самопочуття розглядається на різних рівнях: з одного

боку, як явище суспільної свідомості і суспільної психології, з іншого, як індивідуально-особистісний стан.

Благополуччя та відчуття благополуччя вельми значущі для всього суб'єктивного (внутрішнього) світу особистості. Всесвітньою організацією охорони здоров'я (ВООЗ) в якості основного для визначення здоров'я. У ньому здоров'я - стан повного фізичного, розумового і соціального благополуччя, а не тільки відсутність хвороб або фізичних дефектів. На думку експертів ВООЗ, благополуччя в більшій мірі обумовлено самооцінкою і почуттям соціальної приналежності, ніж біологічними функціями організму. Воно пов'язане з реалізацією фізичних, духовних і соціальних потенцій людини.

Існують об'єктивні показники благополуччя. Уявлення про власне благополуччя або благополуччя інших людей, оцінка благополуччя спирається на об'єктивні критерії благополуччя, успішності, показники здоров'я, матеріального достатку та ін. та надають той чи інший вплив на переживання благополуччя.

Соціально-психологічний аналіз суб'єктивного благополуччя передбачає розгляд цього явища в усій сукупності зовнішніх і внутрішніх інстанцій, системі соціальних зв'язків і відносин особистості. Як зазначав Б.Ф. Ломов, в соціальній психології суб'єктивність розкривається через аналіз особистості, насамперед особистісних відносин індивіда до соціальних подій.

У психології визнано значний вплив соціально-економічних, політичних, культурних, особливостей життя на

настрій особистості, переживання задоволеності або незадоволеності життям. У зарубіжних дослідженнях ця проблема виступала предметом вивчення, однак пряме перенесення висновків і оцінок зарубіжних вчених неможливий. Крім того, представлені в літературі дані отримані в рамках розробки інших проблем.

У вітчизняній психології залишаються малодослідженими багато найважливіших аспектів обумовлення психічних станів і настроїв факторами соціального буття особистості. Настрій в інтегрованій формі відображає те, що відбувається у внутрішньому світі людини, тому є всі підстави припускати деяку ступінь взаємозв'язку соціальних чинників і обговорюваних психологічних феноменів.

Західні дослідники звернулися до вивчення суб'єктивного благополуччя в 60-х роках минулого сторіччя, і з тих пір проведено досить багато досліджень, в яких стверджується наявність високої диференціації у ступені благополуччя мешканців різних держав. У них показано, що ні політичні, ні економічні чинники не можуть служити постійною підставою благополуччя.

Вивчення детермінант суб'єктивного благополуччя передбачає виявлення зовнішніх, соціальних, культурно-історичних і внутрішніх, соціально-психологічних, власне особистісних і індивідуальних утворень, які впливають на його рівень. Це вимагає використання комплексного підходу в рамках соціально-психологічного дослідження.

Окремо стоїть проблема суб'єктивного благополуччя як критерію різних видів діяльності і взаємин, а також комфортності

перебування в будь-яких групах. Перш за все це відноситься до малих груп. Малою групою для пілотів цивільної авіації можуть виступати як сім'я так і екіпаж повітряного судна. Значимість членства в групі, задоволеність чи незадоволеність своїм становищем, стосунками, груповими феноменами і процесами є важливим параметром у структурі благополуччя. Очевидно, первинні групи несуть в собі набагато більш складний комплекс позитивних і негативних явищ, що сприяють формуванню задоволеності або незадоволеності, хоча, як відзначають дослідники, задоволеність не завжди адекватно може служити критерієм психологічного клімату в подібних групах. У дослідженнях західних психологів, наприклад, встановлено прямий зв'язок між задоволеністю життям і наявністю сім'ї, яка, очевидно, і виступає групою підтримки та ресурсним потенціалом для самоактуалізації особистості.

Задоволеність професійною діяльністю і собою є, на думку Л.М. Митіної, основним психологічним механізмом поведінкової підструктури самосвідомості. На думку Ю.П. Поваренкова, вищим проявом професійної ідентичності особистості є професійне щастя. Н.В. Лазаревою зроблено дослідження залежності задоволеності працею від оцінки достатності і справедливості оплати праці. Разом з тим у дослідженні підкреслюється, що рівень задоволеності тим чи іншим чинником праці є результат реалізації значущих мотивів праці в процесі взаємодії їх з умовами, які забезпечує організація.

Таким чином, суб'єктивне благополуччя - це не переживання абсолютного щастя або задоволеності всього і всім. Тобто це стан динамічної рівноваги, що досягається різноспрямованими за валентністю переживаннями задоволеності в різних сферах життєдіяльності, коли рівень стану незадоволеності однією сферою компенсується задоволеністю в іншій, а рівень внутрішньої динаміки незадоволеності створює певну зону напруги, яка стає рушійною силою розвитку, а задоволеність - зону дозволу.

Постановка завдання. Для визначення детермінант суб'єктивного благополуччя пілотів цивільної авіації з метою забезпечення внутрішнього ресурсу надійності виконання професійної діяльності в умовах підвищених ризиків і навантажень нами були сформульовані наступні завдання: 1. Здійснити теоретично - аналітичний огляд наукової літератури з проблематики суб'єктивного благополуччя особистості. 2. Визначити показники суб'єктивного благополуччя для пілотів цивільної авіації. 3. Встановити детермінанти суб'єктивного благополуччя пілотів цивільної авіації.

Об'єктом дослідження є суб'єктивне благополуччя пілотів цивільної авіації. Предметом - детермінанти суб'єктивного благополуччя пілотів цивільної авіації.

Методи дослідження: теоретичні - теоретичний аналіз та систематизація сучасних підходів до дослідження даної проблематики; емпіричні - психодіагностика, опитування та математичні методи обробки результатів. Методики: 1. Шкала суб'єктивного благополуччя (Соколова М.В.), 2. Особистісний

диференціал (на основі семантичного диференціалу Чарльза Осгуда), 3. Багатофакторний опитувальник (Р. Кеттела), 4. Шкала темпераменту (Л.Л.Терстоун), 5. Методика діагностики мотивації уникнення невдач (Т.Еллерс),

Теоретичне значення даної роботи полягає у обґрунтуванні вивчення ролі суб'єктивного благополуччя у житті пілотів ЦА, визначенні його детермінант. Практичне значення - у використанні отриманих результатів у здійсненні психокорекційної та консультаційної роботи у галузі цивільної авіації.

Виклад основного матеріалу дослідження. Вибірка складалась із 40 пілотів цивільної авіації, різних авіакомпаній, віком від 35-55 років. Для вимірювання суб'єктивного благополуччя (РБ) або емоційного комфорту (ЕК) ми використали методику „Шкала суб'єктивного благополуччя” (М.В.Соколова), яка містить наступні шкали: напруга і чутливість, ознаки, які супроводжують основну психоемоційну симптоматику, зміни настрою, самооцінка здоров'я, міра задоволеності повсякденною діяльністю, значущість соціального оточення. З метою дослідження темпераментальних властивостей ми використали методику „Шкала темпераменту” (Л. Л. Терстоун), „Особистісний диференціал” (На основі семантичного диференціалу Ч.Осгуда), „Методика діагностики особистості на мотивацію до успіху” (Т.Еллерса), Для діагностики особистісних особливостей був використаний „Багатофакторний особистісний опитувальник Р. Кеттелла” (форма 3).

В результаті діагностики за методикою „Шкала суб'єктивного благополуччя” (М.В.Соколова), отримали показники емоційного комфорту й благополуччя.(Таблиця 1.).

Таблиця 1.

Показники рівня емоційного компонента суб'єктивного благополуччя та емоційного комфорту та за методикою „Шкала суб'єктивного благополуччя”

Рівень		напряга і чутливість	ознаки, які супроводжують основну психоемоційну симптоматику	зміни настрою	самооцінка здоров'я,	Міра задоволеності повсякденною діяльністю,	значущість соціального оточення.
високий	Кількість	9	0	0	26	24	27
	%	27	0	0	65	60	68
середній	Кількість	27	36	25	12	16	12
	%	63	65	63	30	40	30
низький	Кількість	4	14	15	2	0	1
	%	10	35	37	5	0	2
Середній бал		6,7	4,3	8,1	8,7	9,3	9,1

За шкалою напряга та чутливість більшість респондентів виявили середній рівень (63%), що свідчить про відображення відповідних психічних станів. За шкалою ознаки, які супроводжують психоемоційну симптоматику спостерігається середній та високий рівень емоційного благополуччя та комфорту

(65%), це може бути пов'язано з індивідуальною здатністю до саморегуляції, яка є невід'ємною складовою професійної діяльності респондентів. За шкалою зміна настрою – більшість респондентів (63%) виявила середній рівень, тобто благополуччя та комфорт не позначається на коливаннях настрою у професійній діяльності та повсякденному житті. За шкалою значущість соціального оточення більшість респондентів (68 %) відобразила наскільки важливим є для респондентів оточення: сім'я, колеги та ін. За шкалою самооцінка здоров'я – більшість респондентів показали високі результати (65%), відповідно стан здоров'я цілком задовольняє більшість респондентів. Більшість респондентів також виявила високий рівень задоволеністю повсякденною діяльністю (60%), та жодного респондента не було з низьким рівнем, тобто всі респонденти випробовують емоційний комфорт та емоційне благополуччя виконуючи свою професійну діяльність. Очевидно, що суб'єктивне благополуччя особистості залежить і від того місця, яке займає його професійна діяльність у системі смислових відносин, у системі його цінностей.

За результатами діагностики за методикою „Шкала темпераменту” (Л. Л. Терстоун) були отримані наступні результати: за шкалою товариськість найбільше респондентів отримали високі результати (88%) - це означає, що в процесі взаємодії між людьми вони виявляють і легкість створення міжособистісних взаємовідносин. За шкалою врівноваженість більшість респондентів (70%) відобразило вміння керувати своїми емоціями, почуттями, здатність балансувати між процесами збудження і гальмування. За шкалою активність (63%) яка

переважає над показниками фізичної активності, можна стверджувати, що респонденти виявляють активність у процесі міжособистісної взаємодії, професійній діяльності спрямовуючи її на досягання поставленої мети.

У результаті діагностики за методикою „Діагностика мотивації особистості на досягнення успіху” (Т.Еллерса) отримали, що більшість респондентів (76%) мають середній та помірно високий рівень мотивації на досягнення успіху, що говорить про об’єктивність, врівноваженість адекватну активність на шляху до досягнення своїх цілей.

При обробці отриманих даних за допомогою математичних методів обробки результатів, встановили наступні зв’язки: шкала спрямованість почуттів має прямий зв’язок зі шкалою лідерські якості ($n=40$; $p \leq 0,05$); шкала психоемоційна симптоматика виявилась чуттєвою до шкали фізична активність ($n=40$; $p \leq 0,05$); шкала настроїв має прямий зв’язок з активністю ($n=40$; $p \leq 0,05$). Шкала, яка відображає ступінь емоційного комфорту значимості соціального оточення виявила прямий зв’язок зі шкалами врівноваженість, товарицькість, мотивація на досягнення успіху, адекватністю самооцінки ($n=40$; $p \leq 0,05$). Шкала задоволеність повсякденною діяльністю в даній вибірці також показала зв’язок з шкалами товарицькість, рефлексія, сила і мотивація на досягнення успіху ($n=40$; $p \leq 0,05$).

Після проведення регресійного аналізу можна зробити наступні висновки, що детермінантами суб’єктивного благополуччя для досліджуваної вибірки є товарицькість як здатність до прийняття, співробітництва та прагнення допомагати іншим,

мотивація на досягнення успіху – як оптимістичність, а також врівноваженість і адекватність самооцінки – необхідні складові для сприйняття реальних умов професійної діяльності і повсякденного життя.

Висновки. 1. На основі теоретичного аналізу сучасної наукової літератури були виділені наступні складові суб'єктивного благополуччя: когнітивна складова, яка включає уявлення про задоволеність життям; емоційна складова, яка включає позитивне ставлення до інших; прийняття себе; мотиваційно-поведінкова складова, яка забезпечує контроль над обставинами, адекватне сприйняття ситуації. 2. Для даної вибірки пілотів цивільної авіації найважливішими складовими суб'єктивного благополуччя виступили: соціальне оточення – сім'я та співробітники і задоволеність повсякденною діяльністю – виконання своїх професійних обов'язків. 3. Встановлено, що психологічними детермінантами суб'єктивного благополуччя пілотів цивільної авіації є: товариськість, мотивація на досягнення успіху, врівноваженість, адекватність самооцінки.

Проте, перспективи нашого дослідження ми вбачаємо у поглибленні знань, спрямованих на виявлення місця задоволеності і незадоволеності в системі всієї життєдіяльності пілотів цивільної авіації.